

Informatietechnologie maakt juridisch pleidooi minder vrijblijvend

Mr P. Kleve RI en Prof. dr R.V. De Mulder
Erasmus Universiteit Rotterdam

Met Internet, zo zou men kunnen zeggen, heeft de informatiemaatschappij definitief zijn intrede gedaan. Ook voor het recht kan de betekenis hiervan nauwelijks worden onderschat. Internet en informatietechnologie in het algemeen vormen de aanzet tot een verdere verwetenschappelijking van het recht, onder gebruikmaking van kwantitatieve vaardigheden.

Internet heeft op zichzelf (nog) geen andere rechtsvragen opgeworpen dan die welke reeds onder het informaticarecht worden behandeld. De *juridische aspecten* van de maatschappelijke veranderingen tengevolge van informatietechnologie noodzaken dan ook veel minder dan wel wordt verondersteld, en ook dan feitelijk het geval is, tot wetgevende initiatieven. Informatietechnologie heeft een neerwaarts effect op de behoefte aan, c.q. de noodzaak van wettelijke regelingen in het algemeen.

Maar ook ten aanzien van *informatietechnologie zelf* is niet gebleken van een noodzaak tot zo'n imposante reguleringsgolf, zoals die heeft plaats gevonden bijvoorbeeld op het gebied van softwarebescherming, de bescherming van data en databanken en computercriminaliteit. De belangrijkste wetgevende initiatieven die nodig zijn in de informatiemaatschappij zijn eigenlijk die waar de overheid aan het terugtreden is: liberalisering van de telecommunicatiemarkt, het wegnemen van belemmeringen voor (commerciële) grensoverschrijdende communicatiemedia en in het algemeen het wegnemen van belemmeringen om in het contact met de overheid gebruik te maken van informatietechnologie, zoals het mogelijk maken van 'elektronische aangiften' en 'elektronische boekhouding'.

Een aspect van Internet en informatietechnologie in het algemeen dat veelal slechts zijdelings wordt aangestipt, is de invloed die daarvan zal uitgaan op *het recht zelf*. Het is vreemd te bemerken dat de betekenis van déze ontwikkeling, die nu juist wél raakt aan de grondvesten van zowel de beoefening als de werking van het recht, nauwelijks lijkt onderkend. Internet blijkt bovendien van grote invloed op de effectiviteit van naleving, controle en handhaving van sommige regels.

Wij leven in de periode van de digitalisering. In de wereld van digitale vastlegging van informatie nemen teksten in ten minste twee opzichten een bijzondere positie in. Ten eerste leveren teksten relatief kleine bestanden op. Op een CD kan men bijvoorbeeld ofwel een uurtje muziek, ofwel de gehele Nederlandse

wetgeving (goed voor vele uren leesplezier) kwijt. Het argument dat de beschikbaarheid van alle rechtsbronnen in digitale vorm onmogelijk is door de fysieke omvang is daarom niet houdbaar. Zo kan de tekstproductie van Nederlandse rechters per jaar worden geschat op minder dan 10 Gigabytes. Dit is een omvang die bij de huidige prijzen van schijfgeheugens alleszins beheersbaar is.

Een tweede verschil tussen teksten en andere informatie is het betrekkelijke gemak van herkenning. Teksten hebben een groot aantal gemakkelijk te inventariseren en vaak ook te interpreteren eigenschappen. Er komen bepaalde woorden in voor, die een bepaalde frequentie kunnen hebben etc. Alleen al door de frequentie van de gebruikte letters in een bestand te tellen kan men met grote zekerheid vaststellen in welke taal de tekst is geschreven. Uit het proefschrift van Van Noordwijk ('Het woordgebruik meester', 1995) blijkt dat men op grond van het woordgebruik in een Nederlandse tekst gemakkelijk kan beslissen of het stuk algemeen Nederlands, dan wel een deel van de Nederlandse wetgeving of Nederlandse jurisprudentie betreft.

Tegen de inmiddels klassieke zoeksystemen zijn, in het bijzonder vanuit het gezichtspunt van de juridische beroepsbeoefenaar, bezwaren aan te voeren. Het traditionele 'Booleaanse' zoeken (het zoeken op specifieke woorden ('zoektermen'), eventueel gecombineerd middels logische (aan de zogenoemde Boole-algebra ontleende) operatoren als 'of' en 'en' en 'niet') heeft zijn langste tijd gehad. Nieuwe systemen zullen intelligenter, of 'conceptueel' zijn, dat wil zeggen meer recht doen aan de volgende facetten:

- de gebruiker kan zijn vragen stellen in meer natuurlijke vorm;
- de gebruiker kan zijn kennis van juridische concepten inbrengen ten behoeve van het opzoeken;
- de kennis van de gebruiker(s) kan bewaard en geordend worden en later weer toegepast;
- de gevonden resultaten kunnen bewaard en geordend worden en later weer gebruikt;
- het systeem kan een rangorde in relevantie geven in plaats van een lijst van 'hits';
- het systeem kan de door de gebruiker ingebrachte kennis en/of de gevonden resultaten in grafische vorm afbeelden (bijvoorbeeld welke documenten vanuit een bepaald gezichtspunt bij elkaar horen);
- het systeem kan de ingebrachte kennis en/of de gevonden resultaten evalueren op innerlijke consistentie en op consistentie met reeds in het systeem aanwezige kennis;
- het systeem laat door de gebruiker gewenste inconsistenties toe.

In de praktijk zullen steeds meer commerciële systemen aan steeds meer van deze eisen gaan voldoen. Het 'Flexlaw Legal Information System' voldoet er reeds voor een belangrijk deel aan en is sinds kort op de (Noord-Amerikaanse) markt beschikbaar.

Tenslotte, het gaat niet alleen om zoektechnieken. Teksten in het algemeen en juridische kenbronnen in het bijzonder dienen ook doorgebladerd te kunnen worden ('browsen'). Is het zoeken vooral gericht op probleemoplossing, het beantwoorden van reeds gestelde vragen, het browsen is vooral bedoeld om tot nieuwe vragen te komen, voor het bevredigen van een meer vage nieuwsgierigheid. Ook hier is de techniek op haast overweldigende wijze te hulp geschoten door het ontwikkelen van de hypertextvorm. Voorbeelden zijn uiteraard de meeste WWW-pagina's op Internet, alsmede de helpfaciliteiten van veel programma's onder Windows 95. Voor de toekomst ligt integratie van de 'browsing'- en 'retrieval'-mogelijkheden voor de hand. Zo is denkbaar dat men al browsend informatie opbouwt voor conceptueel zoeken, terwijl informatie vergaard met conceptueel zoeken als basis voor het opbouwen van de zogenoemde 'hyperlinks' gaat dienen.

De conclusie moet luiden, dat de integrale toegankelijkheid via Internet of anderszins van alle juridische kenbronnen de gebruikers geenszins zal behoeven te overweldigen. De voortschrijdende techniek zal de toegang vergemakkelijken, en intelligenter maken, ook in de zin dat de computer onthoudt en tot op zekere hoogte begrijpt welke concepten een gebruiker hanteert. Gebruikers zullen met de beschikbare technieken steeds handiger worden en daarin een zekere ambachtelijkheid kunnen ontwikkelen.

Met de hierboven beschreven mogelijkheden tot zoeken en bladeren in grote tekstbestanden zijn de mogelijkheden niet uitgeput. Ook op 'klassiek jurimetrische' wijze kan rechtspraak geanalyseerd worden en, meer in het bijzonder, kunnen conceptuele technieken gebruikt worden om omvangrijke jurisprudentiebestanden te onderzoeken. Met zulke gecombineerde technieken kunnen de feiten die in de zaken een rol hebben gespeeld systematisch worden geïnventariseerd en kunnen rechterlijke beslissingen onder bepaalde voorwaarden zeer goed voorspeld worden.

Tengevolge van ontwikkelingen die het bedrijfsleven doormaakt, zullen aan juridische dienstverlening steeds zwaardere eisen worden gesteld. Met de groei van de westerse en andere economieën en de daarmee samenhangende technologische ontwikkeling en globalisering van het bedrijfsleven neemt de behoefte aan juristen niet af. Het inschakelen van juridische adviseurs c.q. het juridisch conflictoplossend instrumentarium door het bedrijfsleven wordt alleen maar belangrijker. Weliswaar mag worden aangenomen dat managers steeds beter gaan inzien dat juridische oplossingen als regel hoge kosten en grote onzeker-

heid met zich meebrengen, maar door de schaalvergroting van bedrijven zijn projecten al gauw de moeite van een juridisch conflict waard. Bovendien wordt het door de omvang van de projecten belangrijker om met betrekking tot juridische problemen preventief op te treden en in een vroegtijdig stadium, dus bijvoorbeeld al in de fase van de ontwikkeling van een nieuw produkt ook de juridische risico's te inventariseren. Bij grote vernieuwingen, bijvoorbeeld die van nieuwe geluids- en beeld dragers (zoals nu de vernieuwing van de compact disk naar de digital video disk) maken de juridische complicaties een belangrijk deel uit van de problemen die opgelost moeten worden voordat het produkt grootschalig verspreid kan worden. Bij dit soort problemen, maar ook in alle andere instanties dat het bedrijfsleven met het recht te maken krijgt, zullen aan de juridische diensten steeds zwaardere eisen gesteld worden.

Het bedrijfsleven heeft een technologisering en verwetenschappelijking doorgemaakt en het is niet waarschijnlijk dat het tot in lengte der dagen van zijn juristen een wollige of oncontroleerbare aanpak zal accepteren. Van juristen zal worden gevraagd een kwantitatieve schatting te maken van de juridische risico's en tenminste het basismateriaal te verschaffen voor het berekenen van de kosten en opbrengsten die bij verschillende scenario's kunnen worden verwacht. Het goede nieuws is, dat wanneer de gegevens van de rechtsbronnen en met name de rechtspraak meer volledig beschikbaar zijn in digitale vorm, deze kwantificering en verwetenschappelijking ook mogelijk worden. Dat wil zeggen, wanneer degenen die met die gegevens moeten omgaan zich ook de bijbehorende vaardigheden eigen maken. Tot heden schort het daar bijvoorbeeld in ons land nog behoorlijk aan en het is ook niet toevallig dat het aantal accountants, EDP-auditors en dergelijken aanzienlijk sneller is gegroeid dan het aantal advocaten - om over de bijbehorende omzetten nog maar te zwijgen. Om het nog duidelijker te zeggen: de voorspelling lijkt gerechtvaardigd dat jurimetrie - de empirische bestudering van het recht - binnen vijftwintig jaar in of anders naast de juridische opleiding dezelfde geprononceerde plaats zal innemen als de analytisch kwantitatieve vaardigheden nu al doen in bijvoorbeeld de opleidingen bedrijfskunde en economie.

Het internationale karakter van Internet laat ook zien hoe beperkt de traditionele soevereine staat geworden is bij het bestrijden van ongewenst gedrag. Inbreuk op auteursrechten, opruiing, kinderporno, smaad, discriminatie, lastig vallen, openbaar maken van staatsgeheimen, illegaal gokken, financiële fraude, omzeilen van bancaire toezicht, oplichting, overtreden van in- en uitvoerverboden, belastingontduiking, bijna alles is mogelijk. Hoewel de bestaande nationale wetten in de meeste gevallen verboden op de ongewenste gedragingen inhouden wordt effectief optreden ertegen steeds moeilijker. Dit komt enerzijds doordat overheidsdienaren als regel technologisch gewoonlijk wat achterlopen, omdat binnen de overheid de druk die markt uitoefent op het bedrijfsleven om bij te

blijven nu eenmaal niet aanwezig is. Met de steeds diversere technologische mogelijkheden zal die achterstand waarschijnlijk alleen maar groeien. Belangrijker is echter dat Internet - dus de enorme mogelijkheden van telecommunicatie - de wereld werkelijk heeft veranderd in de zin dat territoriale grenzen steeds minder tellen. Op het territoir van de bestaande staten heeft het recht zijn loop niet meer. Wanneer men er vanuit gaat dat het recht althans in democratische rechtsstaten een batig saldo biedt aan algemeen nut dan ligt hierin wel degelijk een gevaar van Internet.

Dit gevaar bestrijden zal onmogelijk kunnen met traditionele juridische middelen. Nog meer gedrag onrechtmatig of strafbaar verklaren is welhaast onmogelijk. Het voorbeeld van het voorgenomen verbod op cryptografie toont dat op hilarische wijze doordat juist de technologie het omzeilen van het verbod zo gemakkelijk maakt. Daar waar de technologie de controle op het verboden of te verbieden gedrag onmogelijk maakt, zullen de regels zich moeten aanpassen. Voor burgers is dat niet perse nadelig. In de onmogelijkheid om het naleven van een verbod op cryptografie af te dwingen bijvoorbeeld, is de beste garantie voor handhaving van het recht op briefgeheim gelegen. Het is ook niet zo gemakkelijk voorbeelden te bedenken dat het berusten (door de overheid) in de onmogelijkheid van handhaving van bepaalde rechtsregels voor burgers nadeel met zich meebrengt. Wel dat het vermijden van exorbitante kosten bij de handhaving tot hoge kosten bij individuele burgers leidt.

Het geschetste gevaar van Internet ingevolge het grensoverschrijdend karakter daarvan, zal moeten worden bestreden door het recht internationaler te maken. Afstemmen van nationale wetgeving en samenwerking tussen nationale rechtshandhavingsdiensten zal noodzakelijkerwijs toenemen. Ook deze veranderingen zullen de aard van het juridische ambacht en de juridische opleiding wijzigen in een meer internationale, empirisch wetenschappelijke richting. Het zal immers weinig zin hebben als staten het slechts over de *regels en normen* eens worden in die gevallen dat het *effect* daarvan van land tot land verschilt. Realiseert men zich hoezeer Internet de wereld zal veranderen, dan lijkt het perspectief van veel grotere soevereine territorien en uiteindelijk de wereld één rechtsstaat onafwendbaar.